

СУБ'ЄКТНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ

Ягунов В. В. доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії наукового супроводження розроблення нормативів і стандартів з фізичної підготовки і спорту науково-дослідного центру проблем фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту, Національний університет оборони України
<https://orcid.org/0000-0002-8956-317>

Обґрунтовано суб'єктний компонент професійної компетентності фахівців, інтегрованим проявом якого є їх професійна суб'єктність, яка водночас є головним критерієм оцінювання сформованості його професійної компетентності, а також фундаментальною підвалиною її актуалізації у професійній діяльності.

Визначено зміст суб'єктного компонента професійної компетентності фахівця як його професійно важливе психічне утворення, що включає професійну суб'єктність, відповідальність, рефлексивність, автономність, сформованість та актуалізація яких зумовлено його ціннісними професійними орієнтирами у конкретному виді професійної діяльності.

Ключові слова: професійні цінності; професійна мотивація; суб'єктний компонент; професійний суб'єкт; професійна суб'єктність; професійна компетентність; відповідальність; рефлексивність; фахівець.

Вступ. Ціннісно-мотиваційна і суб'єктна сфери будь-якого фахівця – це стрижньова інтегративний і водночас контекстний прояв його психіки як професіонала, зміст якої становить сукупність цінностей, мотивацій, ставлень до свого професійного буття, а інтегрованим їх проявом є професійна суб'єктність кожного фахівця у професійній діяльності. Вона, з одного боку, є відображенням його громадянського та професійного світогляду та професіоналізму, а з іншого – безпосередньо визначає поведінку та буття як професіонала конкретного виду професійної діяльності, наприклад, учителя початкових класів чи офіцера – фахівця фізичного виховання та спорту, поведінка, зміст, засоби і результат діяльності яких кардинально відрізняються, хоча вони за професією є педагоги.

У зв'язку з цим формування і розвиток ціннісно-мотиваційного та суб'єктного компонентів професійної компетентності та ціннісно-мотиваційної та суб'єктної сфер діяльності будь-якого фахівця є важливою проблемою у професійній психології та педагогії й основним інтегрованим результатом професійної підготовки будь-якого фахівця, а в екстремальних видах, наприклад, у військово-професійній – головним результатом і вирішальним критерієм діагностування військово-професійної підготовленості, здатності та готовності до військово-професійної

діяльності конкретного офіцера як військового професіонала. Це пов'язано з таким фактом: коли ця проблема успішно розв'язана щодо кожного випускника професійного навчального закладу, то можна наголошувати про успішне функціонування та реалізацію ним основної своєї місії щодо якісної професійної підготовки відповідних компетентних фахівців. Саме тому вважаємо, що вирішальним компонентом професійної компетентності будь-якого фахівця є суб'єктний у поряд із ціннісно-мотиваційним, оскільки цінності в професійній освіті формують систему значень, принципів, норм, канонів та ідеалів майбутньої професійної діяльності, які в свою чергу «...формують ціннісний компонент у структурі навчальної діяльності тих, хто набуває певну освіту, педагогічної діяльності викладачів. Це пов'язано з таким фактом, що цінності, по-перше, формують найголовніше для кожної особи та фахівця – їх ставлення до світу, до речей, до діяльності, інших людей і до самого себе; по-друге, визначають в освіті поведінку і смисл діяльності її суб'єктів, ставлення, з одного боку, педагогів до педагогічної діяльності, до її смислу і результатів, з іншого – учнів (студентів, слухачів) до набуття освіти, навчальної діяльності та її смислу та основного результату» (Ягунов, 2020, с. 52).

А цінності вже формують мотиваційну сферу фахівця. Відповідно сформованість

ціннісно-мотиваційного компонента є передумовою формування суб'єктного компонента: «Власне ціннісно-мотиваційний компонент характеризує спрямованість ціннісних орієнтацій, стійкість мотиваційної сфери майбутньої професійної діяльності випускників ЗВО як професійних суб'єктів. Він є однією з провідних умов у формуванні та розвитку професійної компетентності будь-якого фахівця, чинником, який має вирішальний вплив на формування та розвиток всіх інших її компонентів, а підсумковим результатом такого впливу є сформованість суб'єктного компонента, тобто сприйняття випускником самого себе суб'єктом конкретного виду професійної діяльності» (Ягупов, 2022а, с. 208).

Сформованість суб'єктного компонента професійної компетентності будь-якого фахівця є вирішальним у його професійній самоактуалізації як конкретного професіонала у професійній діяльності, оскільки він себе актуалізує, на наше переконання, як професійний суб'єкт за конкретною спеціальністю (Ягупов, 2016; Ягупов, 2022а; Lazorko et al., 2021). У зв'язку з цим ця психолого-педагогічна проблема є вкрай актуальною як методологічному та теоретичному, так і в методичному і прикладному аспектах у професійній психології та педагогіці.

Мета статті – обґрунтування змісту та ролі суб'єктного компонента професійної компетентності фахівців у їх професійній діяльності.

Теоретичне підґрунтя. Аналіз, систематизація та узагальнення наукових джерел свідчить про недостатнє усвідомлення науковцями та практиками проблеми професійної суб'єктності фахівців, яка є, з одного боку, стрижньовим у змісті суб'єктного компонента професійної компетентності будь-якого фахівця, а з іншого – вирішальним психічним чинником самоактуалізації кожного фахівця у професійній діяльності. Але водночас маємо констатувати, що у вітчизняній психологічній і педагогічній науках наукових напрацювань зі проблеми статті, на жаль, достатньо мало. Так, окремі аспекти суб'єктності особистості класиками психологічної науки досліджувалися у зв'язку з її самосвідомістю (С. Рубінштейн, Л. Божович, В. Мерлін), спрямованістю (К. Платонов, О. Ковальов) і настановою

(Д. Узнадзе, Ш. Нарідашвілі, Ш. Чхартішвілі тощо).

Водночас науковці слушно наголошують про актуальність проблеми суб'єктності особистості та професійної суб'єктності фахівця. Зокрема, проблему суб'єкта і суб'єктності почали досліджувати вітчизняні психологи – В. Зеньковський, І. Сікорський, Г. Челпанов, окремі проблемні аспекти щодо суб'єкта були вирішені О. Запорожцем, П. Зінченком, Г. Костоюком, В. Роменцом, а комплексне її психологічне дослідження здійснив В. Татенко.

Проблема суб'єкта та суб'єктності стала особливо популярною наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Тут особливо слід підкреслити роль К. Абульханової-Славської та А. Брушлінського. Серед українських науковців цю проблему досліджували й продовжують досліджувати Г. Балл, І. Бех, А. Бойко, Н. Воляннюк, І. Зязюн, О. Капінус, О. Киричук, С. Максименко, В. Осьодло, В. Ягупов та ін. Нині в межах проблеми професійного розвитку фахівців досліджується їх професійна суб'єктність, а фахівець сприймається як суб'єкт професійної діяльності (М. Боришевський, Н. Воляннюк, І. Галян, Ю. Журат, О. Капінус, В. Осьодло, С. Пеліпчук, О. Хайрулін, В. Ягупов та ін.).

Так, А. Бекірова (Бекірова, 2019) здійснила дослідження щодо формування професійної суб'єктності майбутніх учителів початкових класів, а О. Капінус (Капінус, 2020) і В. Осодьло (Осодьло, 2012) здійснили таке дослідження щодо офіцерів; О. Хайрулін (Хайрулін, 2021) розробив психологію ігрового моделювання соціального життя суб'єкта; О. Савченко (Савченко, 2016) обґрунтувала рефлексивну компетентність особистості, а С. Іллющенко (Іллющенко, 2023) її визначив як чинник професійного розвитку офіцера, В. Демський (Демський, 2009) з'ясував психологічні особливості розвитку професійної рефлексії офіцерів-прикордонників, А. Іващенко (Іващенко, 2010) обґрунтував професійну рефлексію як механізм саморозвитку майбутніх психологів, Ю. Панас (Панас, 2016) – рефлексивні механізми професійної мобільності особистості; Н. Сенчина (Сенчина, 2019) досліджувала формування педагогічної рефлексії учителів тощо.

Отже, на основі узагальнення наукових напрацювань дослідників можна з'ясувати певні тенденції щодо дослідженості

проблеми суб'єкта, суб'єктності особи та фахівця у психологічній науці:

перша тенденція: серед вітчизняних науковців проблема суб'єкта, суб'єктності особи та фахівця не є, на жаль, достатньо популярною, оскільки вона досліджується тільки окремими науковцями та науковими школами;

друга – достатньо активно досліджується проблема рефлексії, яка є психічним механізмом актуалізації різних видів суб'єктності як особи, так і фахівця, тобто рефлексія – це тільки психічний механізм актуалізації суб'єктності – соціальної, навчальної та професійної. У зв'язку з цим дослідників має цікавити, на наше переконання, вчинки, поведінка та діяльність, автором яких є суб'єкт, а його прояви нами визначаються як суб'єктність – соціальна – як особистості, навчальна – як учня, професійна – як фахівця;

третя – проблема цінностей, мотивації, рефлексії та суб'єктності між собою безпосередньо взаємопов'язані та взаємозумовлені. У наших наукових напрацюваннях акцентуємо увагу на тому, що «Цінності й мотивація обіймають стрижньове місце в структурі професійної компетентності фахівців, особливо в ціннісно-мотиваційному і суб'єктному компонентах; при цьому цінності визначають мотивацію вибору професії..., а мотиви та мотивація визначаються власне професійними цінностями, які визначають у свою чергу професійну суб'єктність фахівця» (Ягупов, 2022, с. 699), а психічним механізмом актуалізації професійної суб'єктності будь-якого фахівця виступає його професійна рефлексія і саморефлексія.

Водночас слід констатувати, що бракує наукових досліджень, які спрямовані на обґрунтування структури та змісту суб'єктного компонента професійної компетентності фахівців. Вважаємо, що власне соціальна, навчальна і професійна види суб'єктності особи та фахівця разом із цінностями та мотивацією спрямовують буття, поведінку та діяльність соціального, навчального та професійного суб'єкта на досягнення певних цілей, а під час професійного самовизначення та самоактуалізації фахівця – вони виступають їх психічною підвалиною. У зв'язку з цим дослідження суб'єктного компонента професійної компетентності фахівця як прояв його професійного самовизначення,

становлення та самоактуалізації конкретного фахівця як професіонала є актуальним і своєчасним психологічним науково-дослідницьким завданням. Але, як показує аналіз, систематизація та узагальнення відповідних психолого-педагогічних джерел, ця проблема недостатньо усвідомлена науковцями та практиками, оскільки вона недостатньо ними досліджена та розв'язана, що демонструє її актуальність.

Методи дослідження: теоретичні методи дослідження – системний аналіз наукових джерел із проблеми статті, синтез та узагальнення наукової літератури, класифікація та конкретизація результатів теоретико-методологічного дослідження.

Результати та обговорення. З урахуванням суспільної значимості проблеми статті вважаємо за необхідне розкрити сутність і зміст суб'єктного компонента професійної компетентності будь-якого фахівця, оскільки він є, з одного боку, основним критерієм наголошування про те, що професійна компетентність конкретного фахівця сформована чи розвинена, а з іншого – водночас є фундаментальним і обов'язковим для кожної компетентності, оскільки, по-перше, без цього компонента жодна професійна компетентність в повному обсязі не актуалізується; по-друге, сформованість цього компонента є суб'єктною передумовою становлення фахівця професіоналом у сфері своєї професійної діяльності; по-третє, є надійною підвалиною самоактуалізації кожного фахівця як професіонала та просування до вершин професійної майстерності. А, наприклад, «формування професійної суб'єктності майбутніх учителів... відбувається за такою логікою: актуалізація суб'єктного потенціалу → стимулювання суб'єктної активності → сприяння набуттю суб'єктного досвіду → формування професійної суб'єктності → формування особистісної, психологічної та професійної готовності майбутніх учителів... до актуалізації професійної суб'єктності в педагогічній діяльності» (Бекірова, 2021, с. 7).

Але весь парадокс полягає у тому, що проблемі професійної суб'єктності присвячено недостатню кількість наукових досліджень і публікацій, оскільки, наприклад, інтернет-ресурси пошукової системи Google дають тільки 20 500 посилань на поняття «професійна суб'єктність» у порівнянні з поняттям «професійна компетентність» таких посилань 607 000 (на 26.06.24 р.), що

свідчить про практичне неусвідомлення науковцями та практиками суб'єктного аспекту в професійній підготовці майбутніх фахівців і в структурі їх професійної компетентності. Це є наслідком не усвідомлення, на жаль, багатьма науковцями та практиками ролі соціальної суб'єктності у життєдіяльності особи, навчальної суб'єктності того, хто вчиться, у навчальній діяльності та професійної суб'єктності в успішній професійній діяльності фахівців як її творчих професійних суб'єктів.

Так, інтернет-ресурси пошукової системи Google дають тільки 62 300 посилань на поняття «суб'єктний компонент» професійної компетентності (на 26.06.24 р.) та відповідно на поняття «діяльнісний компонент» – 68500, «процесуальний компонент» – 54200, «методичний компонент» – 570 000 і «управлінський компонент» – 107 000. Співвідношення поняття «суб'єктний компонент» професійної компетентності з поведінко-діялісним (діялісним, процесуальним, методичним, управлінським тощо) компонентом не на користь першого, тобто більшість науковців просто не включають в зміст професійної компетентності фахівця суб'єктний компонент.

Отже, ця статистика свідчить про те, що суттєва частина науковців і практиків не усвідомлюють роль професійної суб'єктності у професійній поведінці та діяльності фахівців, оскільки вони суб'єктний компонент не включають у зміст професійної компетентності досліджуваної категорії фахівців. Це свідчить про те, що вони не усвідомлюють того факту, що суб'єктний компонент практично «керує» як формуванням професійної компетентності майбутнього фахівця, так й її актуалізацією, а також вона є основним чинником успішної професійної діяльності фахівця та становлення професіоналом, трампліном для набуття професійної майстерності. Для підтвердження цієї думки наведемо відповідну сумну статистику: «Відсоток зайнятості серед випускників ЗВО становить майже 59%. Для різних освітніх рівнів показник коливається від 50 (бакалавр) до 72 (спеціаліст) відсотків... Найвищі показники зайнятості властиві фахівцям у сфері медицини, цивільного захисту та пожежної безпеки. Найгірші показники мають фахівці морської справи та сфери інформаційних

технологій, які не роблять пропорційного внеску у формування бюджетів і пенсійної системи України... Найвищі показники властиві випускникам північно-східного регіону (Сумська, Чернігівська, Київська області). Низькі показники демонструють Чернівецька область, Луганська та Івано-Франківська» (Підведено Підсумки, 2022). Водночас «Питома вага зайнятих та умовно зайнятих Моніторингових осіб за усіма рівнями вищої освіти становить 58,96%. Найвищі показники мають спеціалісти (71,72%), практично на одному рівні знаходяться показники магістрів (61,21%) та молодших спеціалістів» (Підведено Підсумки, 2022). Але тут не вказано, чи вони працюють за тим фахом, яку отримали в ЗВО, оскільки суттєва частина, наприклад, випускників педагогічних ЗВО не працевлаштовуються за фахом, бо в загальноосвітніх навчальних закладах у всіх регіонах України існує, як правило, недокомплект педагогів і водночас суттєву їх частину складають пенсіонери, які працюють. Інший приклад – суттєва частина випускників-економістів не можуть працевлаштуватися за фахом, бо брак робочих місць. Ось це й є конкретний факт щодо становлення випускників ЗВО професійними суб'єктами, наприклад, педагогів і економістів.

Вищенаведені факти свідчать, з одного боку, про те, що зі ціннісно-мотиваційною сферою випускників ЗВО не все благополучно, власне вона безпосередньо впливає на формування суб'єктного компонента та на його актуалізацію. Зокрема, психологічні аспекти цих явищ відображені у наукових дослідженнях Л. Карамушки, О. Киричука, І. Манохи, Н. Побірченко, Е. Помиткіна та ін.

Отже, система цінностей і мотивації будь-якого фахівця – це та духовна підвалина його професійної суб'єктності, яка його робить професіоналом у певній сфері професійної діяльності, тобто без першого немає другого. Існує двосторонній зв'язок між цінностями та суб'єктною поведінкою фахівця: з одного боку, саме через поведінку, вчинки можна з'ясувати систему його ціннісних орієнтацій у професійній діяльності, а з іншого – професійні цінності є індикатором рівня сформованості та розвиненості фахівця як професійного суб'єкта – професіонала у конкретній професійній сфері.

Для системного та водночас контекстного розуміння **суб'єктного компонента професійної компетентності фахівця** необхідно чітко виокремити його зміст. При його визначенні слід, по-перше, враховувати, що це цілісне професійно важливе психічне утворення у складі професійної компетентності; по-друге, продемонструвати концентрацію, єдність і взаємозв'язок елементів змісту цього компонента; по-третє, він має відображати як його специфіку, так і місце у професійній компетентності конкретного фахівця, оскільки, наприклад, професійна суб'єктність лікаря та військовослужбовця кардинально відрізняються за зовнішніми проявами, особливо в умовах війни. Формально виокремити цей зміст не складно, оскільки це відповідальність, рефлексивність, автономність, об'єктивна самооцінка, інтегрованим проявом яких є професійна суб'єктність як конкретного фахівця.

Для усвідомлення актуальності та необхідності цих шкал суб'єктного компонента будь-якого фахівця та його інтегрованого прояву – професійної суб'єктності звернемося до статистики. Так, узагальнення Звіту з моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти дає можливість з'ясувати такі тенденції щодо сформованості їх професійної суб'єктності як конкретного фахівця: «23. Високі значення частки зайнятих та умовно зайнятих Моніторингових осіб притаманні суто лікарським спеціальностям – медицина (лікувальна справа), стоматологія та педіатрія (92,02%), а також підготовці фахівців для системи МВС – Цивільний захист та пожежна безпека, правоохоронна діяльність (83,50%). Значення вище типових характерні для інших (крім суто лікарських) спеціальностей галузі «Охорони здоров'я» (72,71%)...

26. Нарешті, низький відсоток зайнятих та умовно зайнятих осіб демонструють: укрупнена група Інформаційні технології та прикладна математика (крім інженерії програмного забезпечення) – 37,61%, спеціальності Інженерія програмного забезпечення – 27,37% та Морський та внутрішній водний транспорт – 14,1%» (Звіт 3 Моніторингу, 2022, с. 9–10). Повним парадоксом є те, що в усіх цих випадках немає підстав нарікати на відсутність попиту на таких фахівців на ринку праці. Навпаки,

на них має місце дефіцит і ринок праці здатний гарантовано працевлаштувати фахівців морської справи та IT-сфери. Напевно тут акурат основною причиною такого стану є те, що у них не сформована професійна суб'єктність як фахівця інформаційних технологій і прикладної математики, а також морської справи, оскільки вони обрали такі спеціальності не позитивними цінностями та мотивацією до опанування ними, а з урахуванням їх популярності в суспільстві.

Отже, ці несприятливі цифри переконливо доводять необхідність цілеспрямованого формування у майбутніх фахівців професійної суб'єктності у системі професійної освіти як суб'єктів майбутньої професійної діяльності, що складає зміст їх суб'єктного компонента професійної компетентності. Для того, щоб більш чітко сформулювати зміст суб'єктного компонента, пропонуємо спочатку розглянути окремо поняття «професійна суб'єктність» і «професійний суб'єкт», оскільки обидва є предметом дослідження нашої статті. Професійна суб'єктність будь-якого фахівця є складним професійним феноменом, що ґрунтується на його морально-етичних і професійних цінностях, професійних знаннях, навичках, уміннях, здатностях, професійно важливих суб'єктних якостях і професійній культурі; це якісна сторона комплексної актуалізації провідних професійно важливих проявів фахівця як суб'єкта конкретного виду професійної діяльності, до якого, наприклад, у системі «людина – людина» доцільно та необхідно застосовувати такий методологічний принцип – суб'єктність суб'єкта, а в системі «людина – машина» достатньо бути професійним суб'єктом.

Наприклад, офіцер як суб'єкт військово-професійної діяльності актуалізується в обох системах, але переважно працює в системі «людина – людина» та відповідно він як професійний суб'єкт інтегративно визначає спосіб своєї самоорганізації, самодетермінації та саморегуляції у професійно доцільній суб'єктній поведінці, спілкуванні, взаємодії та, найголовніше, – військово-професійній діяльності. У зв'язку з цим інтегрованим проявом суб'єктного компонента військово-професійної компетентності офіцера є його професійна суб'єктність як військового професіонала та управлінця, що представляє інтегративну

професійно важливу якість як суб'єкта військово-професійної діяльності, суть якої полягає в наявності власної громадянської та професійної позиції, ставленні до військово-професійної діяльності згідно із прийнятими в українському суспільстві і військово-професійному середовищі цінностями, нормами та принципами, прийнятті професійної етики військовослужбовця та самокеруванні ними у процесі реалізації своїх посадових компетенцій як суб'єкта військового управління: «Професійна суб'єктність офіцера, з одного боку, є складним системним психічним явищем, яке об'єднує різні рівні прояву його активності, ініціативності, інтегративності та системності, що актуалізуються в здатності бути суб'єктом чи в системній здатності і готовності ініціювати військово-професійну діяльність, а з іншого – змістовні аспекти її формування, розвитку та прояву визначаються типологією та специфікою професійно зумовлених завдань, які вирішують військові підрозділи та частини, специфічними умовами військового середовища та особливостями службової взаємодії військовослужбовців» (Ягупов, 2016, с. 226).

Слід наголошувати такий важливий методологічний аспект: в основі професійної суб'єктності офіцера лежать ціннісні орієнтації та ставлення, по-перше, до самого себе як до суб'єкта військово-професійної діяльності в секторі безпеки та оборони держави; по-друге, до підлеглих як до бойових побратимів і членів бойової команди та визнання їхнього права на індивідуальність, самобутність і автономність; по-третє, до інших офіцерів як до суб'єктів військово-професійної діяльності та однодумців; по-четверте, до військово-професійної діяльності як до джерела та місця особистісної, суб'єктної та професійної самоактуалізації самого офіцера як військового професіонала та суб'єкта конкретної ланки військового управління.

Але для цього у нього мають бути сформовані цінності військово-професійного буття та діяльності, які відіграють провідну роль у формуванні та насиченні суб'єктного компонента професійної компетентності як фахівця, який у свою чергу визначає його професійну позицію, впливає на загальне осмислення та сприйняття військово-професійного світу та з'ясування свого місця у ньому, спрямовує поведінку, вчинки та

діяльність (особливо в екстремальних ситуаціях), тобто формує професійну суб'єктність та його ціннісні та моральні підвалини. Таким чином спостерігаємо кореляцію між професійною суб'єктністю та цінностями фахівця, які разом у свою чергу безпосередньо стимулюють або гальмують формування та розвиток фахівця як професіонала та професійного суб'єкта.

Таким чином маємо такий психічний ланцюжок: професійні цінності → професійна мотивація → професійна суб'єктність → професійний суб'єкт → фахівець як суб'єкт професійної діяльності – професійна майстерність, де реалізація однієї ланки є передумовою реалізації наступної. Ці психічні процеси у кожного фахівця відбуваються під час професійного самовизначення, набуття професійної освіти, самоактуалізації та самореалізації як професіонала та суб'єкта конкретного виду професійної діяльності на практиці.

Зміст суб'єктного компонента інтегрується в професійну суб'єктність конкретного фахівця, актуалізується у процесі його професійної діяльності в автономності, самостимулюванні, самостійності, відповідальності та саморегуляції, цієї діяльності та самооцінюванні її результатів, особливо у розв'язанні таких методологічних завдань щодо професійного буття та професійної діяльності:

професійного самовизначення фахівця як суб'єкта конкретного виду професійної діяльності;

об'єктивного самооцінювання фахівцем свого суб'єктно-професійного потенціалу та його творчій актуалізації у професійній діяльності;

самоініціації суб'єктно-професійного формування, самоформування, розвитку, саморозвитку і самоактуалізації фахівця у професійній діяльності як конкретного професійного суб'єкта та професіонала, наприклад, лікаря чи офіцера-пілота;

інтеграції різних психічних підсистем певного фахівця у конкретній професії у формі професійної компетентності та майстерності, що забезпечує узгодженість зовнішніх і внутрішніх умов його професійної діяльності з метою досягнення найоптимальнішого способу реалізації посадових компетенцій;

самоорганізації та самодетермінації фахівця у професійній діяльності та її

саморегуляції, що особливо важливо в екстремальних видах професійної діяльності, наприклад, у військово-професійній, лікарській;

стабілізації професійної діяльності фахівця тощо.

Відповідно фахівець як суб'єкт професійної діяльності проявляє себе в самоорганізації, самодетермінації та саморегуляції своєї професійно доцільної суб'єктної поведінки, спілкування, взаємодії та, найголовніше, професійної діяльності у відповідному професійному середовищі.

Таким чином, по-перше, професійна суб'єктність – це інтегрований прояв професійного самовизначення, сформованості фахівця як конкретного суб'єкта професійної діяльності, наприклад, як учителя фізичного виховання у школі чи офіцера – фахівця фізичного виховання та спорту військовослужбовців. Хоча вони отримують одну спеціальність 017 – фізична культура та спорт, але працюють абсолютно у різних професійних середовищах. Відповідно їх професійна суб'єктність за змістом і проявами суттєво відрізняється.

По-друге, професійна суб'єктність будь-якого фахівця – це вирішальний інтегрований результат його професійної підготовленості, здатності та готовності до успішної професійної діяльності, що проявляється в автономності, самостійності, відповідальності, саморегуляції та самостимулюванні цієї діяльності та самооцінюванні її результатів, що особливо цінується та важливо в екстремальних видах діяльності.

По-третє, професійна суб'єктність фахівця – це психічна підвалина його суб'єктної поведінки та діяльності у процесі реалізації посадових компетенцій на конкретній посаді.

По-четверте, головна ознакою професійної суб'єктності фахівця є усвідомлення себе джерелом поведінки та діяльності, готовності виходити за межі власного буття, ухвалювати творчі рішення у нетипових професійних ситуаціях, здатності передбачати результати своїх дій у професійній діяльності та її саморегуляції, самодетермінації та самооцінюванні.

Але професійної суб'єктності фахівця немає і не може бути без **відповідальності** за свої вчинки, дії, результати та ймовірні наслідки діяльності, **рефлексивності** до інших і до самого себе чи саморефлексія,

автономності у своїй професійній діяльності, **об'єктивного самооцінювання** самого себе як професіонала, які разом складають зміст **суб'єктного компонента будь-якого професіонала**.

Відповідальність буває зовнішньою (правова) та внутрішньою (моральна), а в професійній діяльності вони мають бути інтегрованими в єдине ціле, що є важливою ознакою його професіоналізму та професійної суб'єктності, сформованості професійного етикету. Але у професійного суб'єкта на першому місці має бути внутрішня чи моральна відповідальність і моральна потреба дотримуватися професійного етикету у професійній діяльності. Наприклад, це Присяга чи Клятва Гіппократа у лікарів, Військова присяга – у військовослужбовців. Весь парадокс полягає у тому, що без відповідальності не має професійного суб'єкта, оскільки вона виражає свідоме ставлення фахівця до суспільної необхідності, професійних потреб, обов'язків, норм, цінностей у професійній діяльності. Відповідальність означає усвідомлення суб'єктом суті та значення своєї професійної діяльності, її результатів і ймовірних наслідків для суспільства, команди та конкретного виробництва – гуманітарного та матеріального. Отже, це як результат соціальної та професійної активності фахівця, свідоме ставлення ним до вимог суспільної необхідності сумлінної реалізації посадових компетенцій, дотримання професійних норм і цінностей у процесі вирішення професійних завдань.

Рефлексивність необхідна кожному фахівцю для усвідомлення і сприйняття, з одного боку, самого себе як суб'єкта професійної діяльності, самооцінювання та саморефлексії як конкретного професіонала, а з іншого – для розуміння та сприйняття інших як співробітників, колег і членів професійної команди. У зв'язку з цим науковці звертають особливу увагу на сформованість рефлексивної компетентності як особистості, так і фахівця (Демський, 2009; Іващенко, 2020; Іллющенко, 2023); Панас, 2018; Савченко, 2016; Сенчина, 2019).

Об'єктивна самооцінка, як результат саморефлексії фахівця, необхідна для усвідомлення і сприйняття самого себе, з одного боку, як професіонала, а з іншого – суб'єкта конкретного виду професійної діяльності. Самооцінка – оцінка фахівцем самого себе, своїх професійних можливостей,

професійно важливих якостей і в цілому як конкретного професіонала, а також свого місця у професійній команді чи це цінність фахівця, якої він надає самому собі чи своїм окремим професійно важливим якостям як конкретний професіонал.

Професійна самооцінка є ядром конкретного професіонала та відповідно є важливим регулятором професійної поведінки та діяльності кожного фахівця. Власне від об'єктивної самооцінки залежать його взаємини як суб'єкта професійної діяльності з колегами, критичність і самокритичність, вимогливість до себе та інших як до професіоналів, ставлення до успіхів і невдач. Тим самим самооцінка впливає на результативність професійної діяльності кожного фахівця та на його самовдосконалення як професіонала. У зв'язку з цим об'єктивна самооцінка фахівця реалізує такі основні функції: ціннісно-мотивувальну, регулятивну, захисну, рефлексивну та орієнтаційну.

Професійна автономність чи самостійність – це, з одного боку, центральний елемент як професійної суб'єктності фахівця, так і його професіоналізму, а з іншого – ознака здорового морально-психологічного клімату у виробничому підрозділі як згуртованої команди. Автономність у професійній діяльності демонструє ступінь свободи, самостійності дій фахівця при реалізації ним посадових компетенцій, що позитивно впливає на ставлення фахівця до своєї професійної діяльності та забезпечення її продуктивності. Автономність у професійній діяльності підвищує, на нашу думку, відчуття контролю фахівця над обставинами професійної діяльності. Вона особливо необхідна фахівцям екстремальних видів діяльності чи там, де миттєво слід ухвалювати єдине оптимальне рішення, наприклад, у бойових умовах, при ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та ін.

Висновки. 1. Суб'єктний компонент професійної компетентності фахівців визначає їх ставлення до професійного

життя, буття, професійної діяльності як професіонала. У зв'язку з цим вирішальним компонентом професійної компетентності будь-якого фахівця є суб'єктний чи сприйняття самого себе професіоналом конкретного виду професійної діяльності, що визначає її цілі, цінності, зміст, засоби та результат.

2. Суб'єктний компонент у структурі професійної компетентності фахівців – це професійно важливе психічне утворення, сформованість якого є необхідною умовою для актуалізації будь-якого фахівця як професійного суб'єкта у професійній діяльності.

3. Обґрунтовано суб'єктогенез фахівця як послідовну трансформацію складових його професійної суб'єктності – суб'єктної професійної позиції, суб'єктної активності, суб'єктного досвіду, здатності до рефлексії та антиципації. Психічну підвалину суб'єктогенезу фахівця складають такі суб'єктні прояви: потенційна професійна суб'єктність → професійна суб'єктна позиція → професійна суб'єктна активність → суб'єктний регуляторний професійний досвід → актуальна професійна суб'єктність чи визнаний всіма фахівцями суперпрофесіонал.

4. Основні етапи формування та актуалізації професійної суб'єктності фахівців такі:

перший етап – це отримання професійної освіти, що складається, як правило, із трьох підетапів – ціннісно-адаптивного, навчально-професійного та суб'єктно-професійного;

другий: практична професійна діяльність за отриманою спеціальністю;

третій: становлення професіоналом своєї справи чи професійна майстерність (коли професійна суб'єктність у фахівця неформована, то він до цього етапу, як правило, не доходить).

Перспективи подальших наукових пошуків: обґрунтування критеріїв і показників діагностування ціннісно-мотиваційного компонента професійної компетентності фахівців.

Список використаних джерел

1. Бекірова, А. Р. (2019). Методологія, теорія та методика формування професійної суб'єктності вчителів початкових класів : монографія. Житомир : Вид-во О. О. Євенок. 410 с.
2. Бекірова, А. Р. (2021). Теоретико-методологічні основи формування професійної суб'єктності майбутніх учителів початкової школи у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. ... дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Інститут ПТО Національної академії педагогічних наук України. Київ. 40 с.

3. Демський, В. В. (2009). Психологічні особливості розвитку професійної рефлексії офіцерів-прикордонників. Дис. ...канд. псих. наук : 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах. Хмельницький. 197 с.
4. Звіт з моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти. (2022). RL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/02/03/01/Zvit.z.monitorynhu.pratsevlashtuvannya-2022-02-03.pdf> (дата звернення: 09.06.2024).
5. Іващенко, А. І. (2020). Професійна рефлексія як механізм саморозвитку майбутніх психологів. Дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ. 246 с.
6. Іллющенко, С. Ю. (2023). Рефлексивна компетентність як чинник професійного розвитку офіцера Збройних Сил України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 053 – «Психологія» (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки») / Національний університет оборони України. Київ. 207 с.
7. Капінус, О. С. (2020). Методологія, теорія і методика формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних сил України : монографія. Житомир: Вид. О. О. Євенок. 600 с.
8. Осьодлю, В. І. (2012). Психологія професійного становлення офіцера : монографія. Київ : Золоті Ворота. 463 с.
9. Панас, Ю. В. (2018). Рефлексивні механізми професійної мобільності особистості. Дис. ... канд. псих. наук : 19.00.01 – Загальна психологія, психологія особистості, історія психології. Луцьк. 224 с.
10. Підведено підсумки першого моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти. (2012). Опубліковано 03 лютого 2022 року о 11:49. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/pidvedeno-pidsumki-pershogo-monitoringu-pracevlashtuvannya-vipusknikiv-zakladiv-vishoyi-ta-fahovoyi-peredvishoyi-osviti> (дата звернення: 09.06.2024).
11. Савченко, О. В. (2016). Рефлексивна компетентність особистості : монографія. Херсон : ПП Вишемирський В.С. 593 с.
12. Сенчина, Н. Г. (2019). Формування педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей у післядипломній освіті. Дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Одеса. 309 с.
13. Хайрулін, О. М. (2021). Психологія ігрового моделювання соціального життя суб'єкта : монографія. Тернопіль : ЗУНУ. 404 с.
14. Ягупов, В. В. (2020). Аксіологічний вимір європейського освітнього простору та методологічні проблеми українських дослідників у педагогіці. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції* : матеріали міжнар. наук.-метод. конф. (Суми, 29-30 травня 2020 р.) / ред. колегія : В. М. Завгородня, А. М. Куліш та ін. Суми : Сумський державний університет. С. 51–53. URL: https://drive.google.com/file/d/1ri7rvY_i7d-gk9xPHYi5BWZlqrq-ldmX/view (дата звернення: 09.06.2024).
15. Ягупов, В. В. (2022). Методологічні проблеми розуміння та формування ціннісно-мотиваційної складової професійної суб'єктності фахівців. *Проблеми цивілізаційної суб'єктності України: місія науки і освіти* : матеріали всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайнконференції (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2022 року) / Національна академія наук України; Національна академія педагогічних наук України. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України. С. 689–700. URL: https://iod.gov.ua/content/events/37/vseukrayinska-mizhgaluzeva-naukovo-praktichna-onlayn-konferenciya-problemi-civilizaciynovi-subyektivnosti-ukrayini-misiya-nauki-i-osviti_publications.pdf?1667396816.7328 (дата звернення: 09.06.2024).
16. Ягупов, В. В. (2016). Професійна суб'єктність, суб'єкт військово-професійної діяльності як інтегральний результат професійної підготовки офіцерів. *Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання* : монографія / за заг ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во Рута. С. 223–233. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/705111/1/>. (дата звернення: 09.06.2024).
17. Ягупов, В. В. (2022a). Ціннісно-мотиваційний компонент професійної компетентності фахівців: методологічний аспект. *Вісник Національного університету оборони України*. №6 (64). С. 207–219. DOI: [10.33099/2617-6858-22-70-6-207-219](https://doi.org/10.33099/2617-6858-22-70-6-207-219). (дата звернення: 09.06.2024).
18. Lazorko, O., Zhanna, V., Yahupov, V., Valchuk-Orkusha, O., Melnyk, I., & Sherman, M. (2021). The Safety of Professionalization Subjects in Psychological and Neuropsychological Aspects. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. № 12(1). P. 19–39. URL: <https://doi.org/10.18662/brain/12.1/168> (Last accessed: 09.06.2024).

References

1. Bekirova, A. R. (2019). Metodolohiia, teoriia ta metodyka formuvannia profesiinoi subiektivnosti vchyteliv pochatkovykh klasiv [Methodology, Theory, and Methods for Forming Professional Subjectivity of Primary School Teachers : Monograph] : monohrafiia. Zhytomyr : Vyd-vo O. O. Yevenok. 410 s. (in Ukrainian).
2. Bekirova, A. R. (2021). Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia profesiinoi subiektivnosti maibutnykh uchyteliv pochatkovoї shkoly u vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and Methodological Foundations for Forming Professional Subjectivity of Future Primary School Teachers in Higher Pedagogical Institutions: Abstract of the Doctoral Dissertation in Pedagogical Sciences] : avtoref. ...dys. d-ra ped. nauk : 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity / Instytut PTO Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. Kyiv. 40 s. (in Ukrainian).

3. Denskyi, V. V. (2009). *Psykholohichni osoblyvosti rozvvtku profesiinnoi refleksii ofitseriv-prykordomnykiv* [Psychological Features of the Development of Professional Reflection in Border Guard Officers: Candidate of Sciences Dissertation]. *Dys. ...kand. psyk. nauk* : 19.00.09 – psykholohiia diialnosti v osoblyvykh umovakh. Khmelnytskyi. 197 s. (in Ukrainian).
4. *Zvit z monitorynhu pratsevashtuvannya vypusknnykiv zakladiv vyshchoi ta fakhovoi peredvyshchoi osvity.* [Report on the Monitoring of Employment of Graduates from Higher and Vocational Education Institutions]. (2022). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/02/03/01/Zvit.z.monitorynhu.pratsevashtuvannya-2022-02-03.pdf> (data zvernennia: 09.06.2024). (in Ukrainian).
5. Ivashchenko, A. I. (2020). *Profesiina refleksiiia yak mekhanizm samorozvvtku maibutnikh psykholohiv* [Professional Reflection as a Mechanism for Self-Development of Future Psychologists. Candidate of Psychological Sciences Dissertation]. *Dis. ... kand. psyk. nauk* : 19.00.07 – pedahohichna ta vikova psykholohiia. Kyiv. 246 s. (in Ukrainian).
6. Illiushchenko, S. Yu. (2023). *Refleksyвна kompetentnist yak chynnyk profesiinoho rozvvtku ofitsera Zbroinykh Syl Ukrainy* [Reflexive Competence as a Factor in the Professional Development of an Officer of the Armed Forces of Ukraine. – Qualification Research Manuscript. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Specialty 053 “Psychology” (Field of Knowledge 05 “Social and Behavioral Sciences”)]. – *Kvalifikatsiina naukova pratsia na pravakh rukopysu. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofii (PhD) za spetsialnistiu 053 – «Psykholohiia» (haluz znan 05 «Sotsialni ta povedinkovi nauky»)* / Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho. Kyiv. 207 s. (in Ukrainian).
7. Kapinus, O. S. (2020). *Metodolohiia, teoriia i metodyka formuvannya profesiinnoi subiektnosti maibutnikh ofitseriv Zbroinykh syl Ukrainy* [Methodology, Theory, and Methods for Forming Professional Subjectivity of Future Officers of the Armed Forces of Ukraine: Monograph] : monohrafiia. Zhytomyr: Vyd. O. O. Yevenok. 600 s. (in Ukrainian).
8. Osodlo, V. I. (2012). *Psykholohiia profesiinoho stanovlennia ofitsera* [Psychology of Professional Formation of an Officer : Monograph] : monohrafiia. Kyiv : Zoloti Vorota. 463 s. (in Ukrainian).
9. Panas, Yu. V. (2018). *Refleksyvni mekhanizmy profesiinnoi mobilnosti osobystosti* [Reflexive Mechanisms of Professional Mobility of the Individual: Candidate of Psychological Sciences Dissertation]. *Dys. ... kand. psyk. nauk* : 19.00.01 – Zahalna psykholohiia, psykholohiia osobystosti, istoriia psykholohii . Lutsk. 224 s. (in Ukrainian).
10. *Pidvedeno pidsumky pershoho monitorynhu pratsevashtuvannya vypusknnykiv zakladiv vyshchoi ta fakhovoi peredvyshchoi osvity.* (2022). [Results of the First Monitoring of Employment of Graduates from Higher and Vocational Education Institutions Summarized]. Opublikovano 03 liutoho 2022 roku o 11:49. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/pidvedeno-pidsumki-pershogo-monitoringu-pracevashtuvannya-vipusknnykiv-zakladiv-vishoyi-ta-fahovoyi-peredvishoyi-osviti> (data zvernennia: 09.06.2024). (in Ukrainian).
11. Savchenko, O. V. (2016). *Refleksyвна kompetentnist osobystosti* [Reflexive Competence of the Individual : Monograph] : monohrafiia. Kherson : PP Vysheymyrskyi V.S. 593 s. (in Ukrainian).
12. Senchyna, N. H. (2019). *Formuvannya pedahohichnoi refleksii uchyteliv humanitarnykh spetsialnostei u pisliadyplomnii osviti* [Formation of Pedagogical Reflection of Teachers of Humanities in Postgraduate Education: Candidate of Pedagogical Sciences Dissertation]. *Dys. ... kand. ped. nauk* : 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinnoi osvity. Odesa. 309 s. (in Ukrainian).
13. Khairulin, O. M. (2021). *Psykholohiia irovoho modeliuвання sotsialnogo zhyttia subiekta* [Psychology of Game Modeling of the Social Life of the Subject : Monograph] : monohrafiia. Ternopil : ZUNU. 404 s. (in Ukrainian).
14. Yahupov, V. V. (2020). *Aksiolohichni vymir yevropeiskoho osvitnogo prostoru ta metodolohichni problemy ukrainskykh doslidnykiv u pedahohitsi* [Axiological Dimension of the European Educational Space and Methodological Problems of Ukrainian Researchers in Pedagogy. Value-Oriented Approach in Education and the Challenges of European Integration]. *Tsinnisno-orientovanyi pidkhid v osviti i vyklyky yevrointehratsii : materialy mizhnar. nauk.-metod. konf. (Sumy, 29-30 travnia 2020 r.) / red. kolehiia : V. M. Zavhorodnia, A. M. Kulish ta in. Sumy : Sumskyi derzhavnyi universytet. S. 51–53.* URL: https://drive.google.com/file/d/1ri7rvY_i7d-gk9xPHYi5BWZlqrq-IdmX/view (data zvernennia: 09.06.2024). (in Ukrainian).
15. Yahupov, V. V. (2022). *Metodolohichni problemy rozuminnia ta formuvannya tsinnisno-motyvatytsiinoi skladovoi profesiinnoi subiektnosti fakhivtsiv. Problemy tsyvilizatsiinoi subiektnosti Ukrainy: misiia nauky i osvity* [Methodological Problems of Understanding and Forming the Value-Motivational Component of Professional Subjectivity of Subject Matter Experts] : materialy vseukrainskoi mizhhaluzevoi naukovo-praktychnoi onlainkonferentsii (Kyiv, 29 veresnia – 1 zhovtnia 2022 roku) / Natsionalna akademiia nauk Ukrainy; Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy. Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. S. 689–700. URL: https://iod.gov.ua/content/events/37/vseukrayinska-mizhgaluzeva--naukovo-praktychna-onlain-konferentsiya-problemi-civilizatsiynoyi-subyektnosti-ukrayini--misiya-nauki-i-osviti_publications.pdf?1667396816.7328 (data zvernennia: 09.06.2024). (in Ukrainian).

16. Yahupov, V. V. (2016). Profesiina subiektnist, subiekt viiskovo-profesiinoini diialnosti yak intehralnyi rezultat profesiinoini pidhotovky ofitseriv [Professional Subjectivity, Subject of Military-Professional Activity as an Integral Result of Officer Training. Theory and Practice of Professional Mastery in Lifelong Learning : Monograph]. Teoriia i praktyka profesiinoini maisternosti v umovakh tsilezhyttievoho navchannia : monohrafiia / za zah red. O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr : Vyd-vo Ruta. S. 223–233. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/705111/1/>. (data zvernennia: 09.06.2024). (in Ukrainian).

17. Yahupov, V. V. (2022). Tsinnisno-motyvatsiinyi komponent profesiinoini kompetentnosti fakhivtsiv: metodolohichnyi aspekt [Value and Motivational Component of Professional Competence of Subject Matter Experts: Methodological Aspect]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. №6 (64). S. 207–219. DOI: 10.33099/2617-6858-22-70-6-207-219. (data zvernennia: 09.06.2024). (in Ukrainian).

18. Lazorko, O., Zhanna, V., Yahupov, V., Valchuk-Orkusha, O., Melnyk, I., & Sherman, M. (2021). The Safety of Professionalization Subjects in Psychological and Neuropsychological Aspects. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. № 12(1). P. 19–39. URL: <https://doi.org/10.18662/brain/12.1/168> (Last accessed: 09.06.2024).

Summary

SUBJECTIVE COMPONENT OF SUBJECT MATTER EXPERTS' PROFESSIONAL COMPETENCE

Yahupov V. Doctor of pedagogical Sciences, Professor; leading researcher at the research laboratory of scientific support for the development of standards and norms in physical education and sports, research center for issues of physical education, special physical training, and sports of the National Defence University of Ukraine

Introduction: a necessity to methodologically substantiate the content of the subjective component of subject matter experts' professional competence and define its relationship with other components.

Purpose: to methodologically substantiate the content of the subjective component of subject matter experts' professional competence and determine its role in forming and actualizing their professional competence.

Research Methods: analysis, synthesis, generalization, specification, and systematization.

Scientific Novelty: the research provides a methodological substantiation based on systemic, subject-activity, and competence-based methodological approaches to professional training of subject matter experts. It elucidates the interrelationship, interdependence, and interconditionality of the subjective component with other components, highlighting a strong direct correlation between the value and motivational and subjective components. The formation of these components is essential for developing the content of all other components of professional competence and its actualization in professional activities.

Practical Significance of the Study: Clarifying the content of the subjective component of subject matter experts' professional competence to actualize other components in their professional activities.

Conclusion: It is proven that the subjective component of subject matter experts' professional competence is a systematic and contextual professionally significant mental formation, an integral result of their professional training within the system of professional education. It reflects the professional subjectivity, stance, and responsibility of the subject matter experts as a subject of professional activity and the subjective ability for the creative realization of professional competencies. The content of the subjective component is defined as a professionally significant mental formation, including professional subjectivity, responsibility, autonomy, independence, and reflexivity, whose formation and actualization are conditioned by value-oriented professional guidelines in a specific professional activity.

Prospects for Future Research: development of criteria and indicators for diagnosing the formation and development of the subjective component of professional competence in particular subject matter experts.

Keywords: professional values; professional motivation; subjective component; professional subject; professional subjectivity; professional competence; responsibility; reflexivity; subject matter experts.

Дата надходження рукопису/Date of receipt of the manuscript: 30.06.24.

Дата прийняття рукопису/Date of acceptance of the manuscript: 31.07.24.

© 2024. This work is under an open license CC BY-NC 4.0.